

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-266-276>
УДК 373.3.011.3-051:37.015.311

Гудима Наталія Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
теорії та методик початкової освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Кам'янець-Подільський Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6192-3779>
gudymanatalka02@gmail.com

Мелекесцева Наталія Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Кам'янець-Подільський Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0330-2920>
melekesceva@kpnu.edu.ua

Ковальчук Ольга Вікторівна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Кам'янець-Подільський Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3100-2538>
olkov010487@gmail.com

**ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ
ЕМОЦІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
ЗАСОБАМИ ЕМОЦІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ**

Анотація. Розвиток емоційного інтелекту та формування емоційної грамотності учнів початкової школи передбачає розвиток самосвідомості, навичок усвідомлення своїх і чужих емоцій, уміння керувати своїми й чужими емоціями й ефективно взаємодіяти з людьми.

У статті визначено та теоретично і практично обґрунтовано педагогічні засади формування емоційної грамотності молодших школярів засобами емоційного спілкування; проаналізовано Державний стандарт початкової загальної освіти, типову освітню програму, концепцію «Нова українська школа» щодо формування емоційної грамотності молодших школярів; окреслено чинники методичної підготовки вчителів початкових класів із проблеми дослідження та розвитку емоційного інтелекту і збагачення емоційної грамотності дітей; виокремлено низку методів і прийомів розвитку емоційного інтелекту та формування емоційної грамотності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобами емоційного спілкування.

Доведено, що розвивати емоційний інтелект і формувати емоційну грамотність у молодшому шкільному віці необхідно починати з основних емоцій і поступово переходити до їхніх відтінків (читати книги з аналізом настрою й почуттів персонажів; організовувати різні види театрів; проводити ігрові вправи «Вгадай

настрій»; моделювати ситуації з життя дітей; демонструвати фотографії, малюнки осіб з основними емоціями й пізніше з відтінками емоцій; малювати «власний настрій», а також близьких, друзів та аналізувати причини настрою; естетично сприймати світ тощо).

Тільки системне використання методів і прийомів для розвитку емоційної культури, формування емоційної грамотності загалом, школярів на уроках української мови та літературного читання підвищує інтерес до предмета, активність під час уроку, діти із задоволенням виконують і традиційні, і творчі завдання.

Ключові слова: емоції; розвиток емоційного інтелекту; формування емоційної грамотності; початкова школа; молодші школярі; предмети мовно-літературної освітньої галузі.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У роботі з дітьми молодшого шкільного віку розвиток емоційного інтелекту є результатом педагогічних впливів. Цілеспрямоване підвищення соціальної й емоційної компетентності молодших школярів ґрунтується на посиленій складності їхніх соціальних відносин і емоційних переживань. Окрім того, розвиток дитини в цей період характеризується виникненням громадських мотивів поведінки, формуються основи Я-концепції дитини й довільність поведінки, починають розвиватися естетичні, моральні, інтелектуальні почуття.

Розвиток емоційного інтелекту та формування емоційної грамотності учнів початкової школи – це розвиток самосвідомості, навичок усвідомлення своїх і чужих емоцій, уміння керувати своїми та чужими емоціями й ефективно взаємодіяти з людьми [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні науковий інтерес до проблеми виховання емоційної культури молодших школярів суттєво зріс. Адже потрібно вирішити низку питань освітньої практики – це адаптація дитини до умов закладу загальної середньої освіти, налагодження соціальних контактів, особистісне самовираження в різних видах діяльності тощо.

Емоційний розвиток особистості на ранніх етапах онтогенезу досліджують такі науковці, як І.Бех, Л.Божович, Д.Ельконін, О.Запорожець, О.Кононко, А.Кошелева, С.Кулачківська, О.Кульчицька, Я.Неверович. Особливості розвитку молодшого школяра – Н.Бібік, А.Маркова, В. Мухіна, О. Савченко.

Проблема виховання емоційної культури дітей молодшого шкільного віку опрацьована в дослідженнях П.Єлісеєвої, Р.Калініної, Н.Ульянової. Деякі аспекти представлені в працях Т.Антоненко, О.Лука, В.Поплужного, П.Якобсона, зокрема формування культури почуттів на різних вікових етапах; засадові принципи впровадження особистісно зорієнтованого підходу в освітній процес (І.Бех, О. Сухомлинська).

Попри широку представленість у психолого-педагогічній і методичній літературі праць окресленого напрямку та детальне розроблення деяких аспектів проблеми виховання емоційної культури молодших школярів, немає праць щодо представлення вправ і завдань для розвитку емоційного інтелекту, емоційної культури та формування емоційної грамотності молодших школярів засобами емоційного спілкування на уроках мовно-літературної освітньої галузі початкової школи.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є визначити та теоретично і практично обґрунтувати особливості формування емоційної грамотності молодших школярів засобами емоційного спілкування на уроках мовно-літературної освітньої галузі. Для реалізації окресленої мети сформульовано такі **завдання**: окреслити чинники методичної підготовки вчителів початкових класів із проблеми дослідження та розвитку емоційного інтелекту і збагачення емоційної грамотності дітей; виокремити низку методів і прийомів розвитку емоційного інтелекту та формування емоційної грамотності молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі засобами емоційного спілкування.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Метою початкової освіти є всебічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і пізнавальних потреб, формування загальнокультурних і морально-етичних цінностей, оволодіння ключовими і предметними компетентностями та наскрізними вміннями, необхідними життєвими й соціальними навичками, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві та продовження навчання в основній школі [6].

Зміст програми має потенціал для формування в учнів таких ключових компетентностей: здатність спілкуватися рідною та однією з іноземних мов; математична; компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій; екологічна; інформаційно-комунікаційна; здатність до навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності; культурна; підприємливість та фінансова грамотність, інноваційність; та наскрізних умінь: читання з розумінням; уміння висловлювати власну думку усно й письмово; критичне та системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; творчість; ініціативність; вміння конструктивно *керувати емоціями*; оцінювати ризики, приймати рішення; розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми [13].

Відповідно до типової освітньої програми, розробленої колективом під керівництвом О. Савченко, метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток *емоційно-чуттєвого досвіду*, мовленнєво-творчих здібностей [11].

Завдання педагога на уроках української мови та літературного читання – навчити мови емоцій. І тільки вчитель, який постійно перебуває у творчому пошуку, впроваджує нові методики навчання, розробляє нестандартні прийоми пізнавальної діяльності, зможе допомогти учневі розібратися у своїх емоціях, які будуть спрямовані на активізацію розумової діяльності.

Як зазначав К.Ушинський: «Діти не вміють приховувати своїх почуттів, та, коли їх переслідують за почуття, вони швидко навчаться таїти їх і тоді – вчитель блукатиме в темряві» [15].

Перефразувавши відоме мудре висловлювання, зауважимо, що учні забудуть, що говорив учитель, учні забудуть, що зробив учитель, але вони ніколи не забудуть, які почуття в них викликали ті чи ті завдання.

У Новій українській школі особливу увагу приділяють розвитку емоційного інтелекту – соціальних та комунікативних компетентностей. Новий фокус школи – навчити учнів вибудовувати ефективні відносини з іншими й розуміти власні емоції [10].

Навчання без розвитку емоційного складника інтелекту може спричинити труднощі в побудові стосунків, розумінні власних потреб і бажань, визначенні свого місця в соціумі [7, с. 40].

Розуміння емоцій допомагає «будувати нові знайомства і дружні відносини. Високий емоційний інтелект пов'язаний із лідерським потенціалом, а його розвиток із молодшого віку відкриває нові перспективи» [2]. Адже відомо, що коли емоції беруть верх, ми поведимося нераціонально і сприймаємо інформацію упереджено. Тому емоційний інтелект допомагає людині аналізувати свої емоції, а не вірити першим, імпульсивним відчуттями.

Розвиток емоційного інтелекту і збагачення емоційної грамотності в дітей спрямовані на розвиток самосвідомості (усвідомлення власних емоцій і почуттів); розвиток почуття емпатії, здатності до розуміння внутрішнього світу інших людей; підвищення впевненості в собі, розвиток почуття самоприйняття; розвиток комунікативних навичок та вміння вирішувати конфлікти; розвиток соціально значущих мотивів поведінки; розвиток когнітивної сфери; становлення творчої діяльності та усвідомлення своєї індивідуальності; зниження агресивності й антисоціальної поведінки; підвищення лідерських якостей і навичок міжособистісного спілкування [9].

Емоційна грамотність дає молодшим школярам змогу «краще розбиратися в емоційному функціонуванні людей, досягати успіху в спілкуванні з вчителями й однолітками, вирішувати виниклі конфлікти, розуміти себе, свої бажання й потреби, причини власних вчинків, а також ставити перед собою цілі і вдало їх досягати. Усе це сприятливо впливає на поведінку в школі й поза школою, а також на ефективне засвоєння знань» [8, с. 7].

Отже, розвиток емоційного інтелекту та формування емоційної грамотності молодших школярів – завдання першочергової важливості. Воно є актуальним у світлі психолого-педагогічного підходу до розв'язання проблеми соціальної адаптації дітей у суспільстві через підвищення рівня сприйняття й розуміння іншої людини як особистості, а також, що дуже важливо, розв'язанням проблеми емоційного здоров'я дитини.

Для того, щоб уроки мовно-літературної освітньої галузі сприяли розвиткові відтворюваної та творчої уяви особистості, збагаченню емоційного світу, формуванню емоційної грамотності молодших школярів засобами емоційного спілкування, варто поєднувати різноманітні методи та прийоми: ігри та завдання, що сприяють оволодінню прийомами міжособистісного спілкування, які розвивають вербальні та невербальні засоби комунікації; дискусії, рольові ігри, елементи психодрами; завдання, що сприяють підвищенню самооцінки та призводять до відчуття власної цінності, впевненості в собі; релаксаційні вправи для зняття психологічної напруги, тривожності; навчання прийомів саморегуляції з використанням музики, кольору, елементів арт-терапії; асоціювання з позитивними спогадами; вербалізація учнями свого емоційного стану та, навпаки, використання жестової, невербальної мови; завдання, за допомогою яких учні мають дізнатись про інтереси один одного, звички, переваги та вдачу; вправи на символічне перетворення негативних емоцій на позитивні; завдання намалювати палітру фарб головного героя твору, що вивчається; малювання настрою та асоціацій, спричинених прочитанням того чи іншого оповідання; проблемні ситуації, що передбачають самостійний пошук, вихід;

наведення прикладів емоційних або суто особистісних тверджень, логічно побудовані докази для підсилення аргументації тощо [9].

Розуміння суті соціально-комунікативної активності дитини, що є наслідком і водночас передумовою подальшого розвитку спілкування, неможливе без визначення змісту і структури, знання яких дає змогу визначити особистості функціонування окресленого феномена на різних етапах онтогенетичного розвитку вихованця в конкретній навчально-виховній ситуації [5, с. 5].

Соціально-комунікативна активність, як цілісне утворення є складною категорією, що містить у собі певну систему якостей властивостей індивіда:

а) емоційне ставлення до ровесників, інших людей, уміння епатувати, співпереживати, співчувати, відчувати чужий біль і чужу радість, уміння ставити себе на місце іншого, бачити світ його очима, уміння опанувати свій емоційно-почуттєвий стан;

б) знання норм і правил спілкування з людьми і здатність осмислювати процес спілкування (спостерігати й розуміти), прогнозувати ситуації спілкування і вміння інтуїтивно визначати стан іншого, здатність до рефлексії, заглиблення у свій внутрішній світ, зіставлення індивідуальних особливостей за вимогами довкілля;

в) ціннісні орієнтації особистості у сфері спілкування, що є критеріальною основою емоційного ставлення до людей (симпатія чи антипатія); здатність до об'єктивної оцінки поведінки і вчинків інших людей та своїх власних, уміння оцінювати ситуації спілкування;

г) вияв турботи про людей, самостійність та ініціатива в наданні допомоги, творче ставлення до спілкування [12].

Потреба в позитивних взаєминах з'являється дуже рано. Вони необхідні вже немовляті. Перші переживання емоційного задоволення виникають у дитини, передусім у контактах із батьками. Спеціальні дослідження свідчать про те, що дефіцит належних емоційних контактів у перші роки життя може спричинитися до виникнення деяких вад у подальшому психічному розвитку дитини. Нерідко це бувають підвищена нервозність, скованість, боязкість, замкненість [3].

З віком значення взаємин з оточуючими для дитини стає дедалі вагомішим. Стосунки з близькими не лише забезпечують їй позитивні емоційні переживання й хороше самопочуття, а і стають головним джерелом її зростання, як особистості. Неможливо, наприклад, уявити собі формування в дитини таких рис, як доброзичливість, співчутливість, самовідданість і багатьох інших, без відповідних взаємин, що складаються в неї в сім'ї, у дитячому садку чи в період її шкільного навчання [8, с. 7].

Будь-яка навчальна діяльність неможлива без мотивації. Внутрішня мотивація орієнтована на процес і результат. Цим і має скористатися вчитель, використовуючи типові фрази з позитивними пресупозиціями (потужними мовленнєвими виразами): *Подумаємо...; Спробуймо поміркувати...; Постараймося обговорити...; Варто подумати...; Ну що, спробуємо...*

Розумову активність учнів стимулюють такі висловлення: *Ви на правильному шляху...; Дуже цікава думка (ідея)...; У цьому щось є...; Дуже точно сказано...; Зовсім несподівано...; Добре! Блискуче! Цю думку варто було б продовжити...; Правильно, але потрібно конкретизувати...; Ви з цим згодні? У тебе інша думка? Відмінно! Цікаво придумано... Молодець, точно зауважив (-ла) тощо.*

Позицію вчителя до учня демонструють такі висловлення, як *спробуйте ще раз; сконцентруйтеся. Є час подумати; необхідно уважно подивитися; щось я тебе сьогодні не впізнаю! тощо.*

Співчуття, заспокоєння, розрада: *Наступного разу все буде по-іншому.*

Я теж відчував щось подібне. Усі роблять помилки. Стараюся тебе підтримати.

Мотивація має бути не тільки внутрішня, але й зовнішня. Учитель має створити психологічну установку на отримання нової інформації, зацікавити учнів, розбудити почуття, спонукати використовувати отриману інформацію для створення проблемної ситуації. На такому етапі можна використати прийоми «Інтрига», «Цікавий факт» [9].

Загалом на початку уроку мовно-літературної освітньої галузі або як підсумок певного виду роботи можна використовувати такі методи та прийоми емоційного спілкування, як «Найщиріші побажання», «Скриня гарного настрою», «Коло компліментів», «У мене найкраще виходить», «Коло успіху», «Від щирого серця», «Ти молодець, тому що...» тощо.

На етапі сприймання та усвідомлення навчального матеріалу вчитель майстерно має створювати привабливі моменти, аби відкрити мозковий емоційний центр, який тісно пов'язаний із тим «фільтром» мозку, через який інформація проникає в довготривалу пам'ять. Так, поряд із традиційними формами та методами проведення уроків мовно-літературної освітньої галузі варто застосовувати інтерактивні прийоми, які сприяють розвитку емоційного інтелекту: кластер (блок-схема); інформаційне гроно; асоціативний куш; дос'є, анкета; портфоліо; метод «Так чи ні»; ейдос-конспекти; методи «Фішбоун», «Кола Венна»; метод проект тощо [9].

Цікавим у практичному використанні є методичний прийом «Фішбоун», в основі якого – схематична діаграма у формі скелета риби. У голові – проблема, питання чи тема, які підлягають аналізу. На верхніх кісточках фіксуються основні поняття теми, причини, які призвели до проблеми. На нижніх – факти, що підтверджують наявність сформульованих причин чи суть понять, указаних на схемі. Хвіст – висновки, узагальнення.

Ефективною в сучасній початковій школі є проектна робота, особливо, коли потрібно систематизувати великий обсяг теоретичного матеріалу, узагальнити вивчення тем, наприклад, «Частини мови», елементи лексики тощо.

Написання творчих робіт сприяє розвитку емоційного інтелекту та критичного мислення, де кожен може продемонструвати свою індивідуальність. Учні четвертих класів, зазвичай, складають казки й оформляють їх малюнками на уроках літературного читання [14].

Для закріплення навчального матеріалу можна використовувати таку групу креативних методів і прийомів, як «Мікрофон», «Літературний крос»; «Дружня порада»; «Лист героєві твору»; «Реклама художнього твору»; сенкан тощо. Наприклад, щоби краще запам'ятати прочитаний твір, учні можуть створити його рекламу. Завдання – яскраво й образно розповісти про твір, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання [9].

Виокремимо низку вправ і завдань, які формують емоційну грамотність учнів початкових класів засобами емоційного спілкування на уроках української мови та літературного читання.

Вправу «Рожеві окуляри» можна провести на етапі фізкультхвилинки, яка є неодмінним складником уроків у початковій школі. Учитель по черзі пропонує дітям надіти «рожеві окуляри», подивитися на сусіда й назвати лише хорошу рису його характеру чи емоцію, яку він відчуває до товариша.

«Угадай емоцію». Учитель заздалегідь готує зображення емоцій. Потім кладе їх картинкою донизу. Учень вибирає картку і, приховуючи її від інших, демонструє емоції чи настрої, зображує їх за допомогою жестів, міміки, звуків. Друзі мають вгадати, що показує учень.

«Видихни негатив». Учитель заздалегідь готує олівці, на кінчик кожного приклеює ялинковий дощик. Потім просить учнів глибоко вдихнути й подути на так званий фільтр. Коли вони дмухнуть на дощик, усі негативні емоції залишаться на олівці, а позитивні полетять до інших дітей. Так школярі завжди будуть дарувати друзям лише позитив [9].

Такі вправи, крім зміни діяльності та зняття напруги школярів, сприятимуть створенню піднесеного настрою, а отже, розвивають емоційне мислення дітей.

Часто на уроках літературного читання застосовують метод «Ситуація успіху». Учитель розповідає учням історію, яка не має кінцівки. Після чого запитує: «Що треба зробити, аби герой досягнув успіху?» У кожного відповідь буде різна, але по-своєму правильна.

Учитель, готуючись до уроків мовно-літературної освітньої галузі, має продумати можливе використання на всіх його етапах методів і прийомів, які дозволять спричинити емоційне піднесення в дітей. Так, улюбленою вправою для учнів на уроках літературного читання є складання особливих віршів (сенканів), які допомагають яскравіше висловити свою думку. Сенкани можна писати індивідуально, у парах, у групах [9].

Нововведенням у сучасній початковій школі є організація та проведення ранкових зустрічей. Так, вправа «Привітання». Вчитель вітає учасників і говорить: «Привітання – це частина будь-якої зустрічі. Кожне заняття ми будемо розпочинати з нього. Це буде ритуал, що позначатиме початок нашої роботи». Потім він пропонує учасникам зустрічі використати різні форми привітання і сказати про себе кілька слів. Наприклад, *Я – Наталка. У вільний час я читаю книги. Я – Петрик. Люблю співати в караоке пісні сучасних українських виконавців.*

«Закінчи речення». Учитель пропонує учасникам по черзі продовжити речення: *Мені подобається, коли...; Мені не подобається, коли...*

«Теплі слова». Учитель пропонує дітям стати в коло й говорити одне одному приємні слова – компліменти. Кожен учасник має своєму сусіду праворуч сказати щось приємне, а решта дітей – плескати в долоні після кожного компліменту. Учитель теж підтримує дітей оплесками. Невпевненим у собі та тривожним дітям допомагає висловитися.

Такі вправи створюють психологічно невимушену атмосферу в класі, зближують учнів.

Пропонуючи вправи «Привітання» вчитель формує атмосферу довіри один одного в класі. Учитель пропонує дітям сісти в коло й один за одним висловитися про свій настрій, самопочуття за допомогою іграшки або будь-якого іншого предмета. Після того, як іграшка пройшла коло, він дякує всім.

«Пишемо теплі слова» – підвищити самооцінку через сприйняття позитивних емоцій. Учитель запитує дітей: «Від яких слів вам стає тепло і приємно на душі? (Відповіді дітей). Добре, а тепер запишіть ці слова на аркушах паперу і спробуйте полічити, як часто ви їх чуєте або говорите самі?». Після виконання вправи діти за бажанням зачитують свої записи.

Розвивати емоційний інтелект і формувати емоційну грамотність у молодшому шкільному віці необхідно починати з основних емоцій і поступово переходити на їхні відтінки: читання книг з аналізом настрою й почуттів персонажів; різні види театрів; ігрові вправи «Вгадай настрої»; ситуації з життя дітей; демонстрація фотографій, малюнків осіб з основними емоціями й пізніше з відтінками емоцій; малювання «власного настрою», а також близьких, друзів та аналіз причин настрою; естетичне сприйняття світу тощо [1, с. 4].

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Використання методів і прийомів для розвитку емоційної культури, емоційної грамотності школярів загалом, на уроках української мови та літературного читання підвищує інтерес до предмета, активність під час уроку, діти із задоволенням виконують і традиційні, і творчі завдання. Відповідно зростає рівень знань з української мови та літературного читання. Адже розвиток емоційного інтелекту сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення учнів до себе, інших людей, навколишньої дійсності; дає змогу учням висловлювати індивідуальне ставлення до речей та подій, спираючись на емоційну сферу; навчає творчо підходити до розв'язання проблем; підвищує мотивацію до навчання; посилює активність учня на уроці; сприяє значному зростанню якості знань з української мови та літератури.

Отже, розвиток емоційного інтелекту в поєднанні із сучасними методами і прийомами уроках української мови та літературного читання – інструмент для розвитку інтелектуально-психологічного потенціалу дитини, що забезпечує успішну самореалізацію молодшого школяра. Пристосовуючись до нових запитів суспільства, проблема поєднання емоцій та інтелекту дістає нове дихання. Сучасна парадигма освіти вимагає віднайти розумний баланс між мисленням та емоціями, встановити гармонію між головою й серцем.

Перспективою подальших наукових досліджень є розроблення методики розвитку емоційного інтелекту та формування емоційної грамотності учнів початкової школи засобами емоційного спілкування з позиції партнерської взаємодії (учень – учитель – батьки) та проведенні ранкових зустрічей в освітньому процесі початкової школи.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Андрієвський, Б., 2017. Педагогічні аспекти сучасної початкової школи. *Початкова школа*, 4, с. 3–4.
2. Бахтіна, А., 2014. Розвиток емоційного інтелекту – Творча майстерня вчителя. Доступно: <<http://dorobok.edu.vn.ua>> [Дата звернення 30 Серпня 2020].
3. Бех, М., 2017. Особистісно орієнтовані технології навчання в початковій школі. *Початкова школа*, 6, с. 36–40.
4. Білоконна, Н., 2017. Емоційний компонент як важливий чинник організації навчально-виховного середовища в групі продовженого дня. *Початкова школа*, 2, с. 43–46.
5. Горлова А., 2017. Формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів початкової школи. *Початкова школа*, 4, с. 5–6.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти. Доступно: <<http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf>> [Дата звернення 18 Серпня 2020].
7. Коваль, Л., 2017. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: стан і перспективи розвитку. *Початкова школа*, 1, с. 39–42.
8. Кочерга, О., 2017. Психологія чутливості емоційно-почуттєвої сфери учнів початкової школи, *Початкова школа*, 12, с. 5–8.
9. Медвідь, Л., 2016. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкової школи. Доступно: <<http://sno.udpu.edu.ua>> [Дата звернення 10 Вересня 2020].

10. *Нова українська школа*. Доступно: <<http://mon.gov.ua>> [Дата звернення 06 Жовтня 2020].
11. Пономарьова, К., 2018. Реалізація змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти у 2-му класі. Доступно: <<http://lib.iitta.gov.ua>> [Дата звернення 09 Вересня 2020].
12. *Початкова освіта: Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти* (колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко), 2018. Методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. Київ: УОБЦ «Оріон», 160 с.
13. *Типова освітня програма*, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1- 2 клас. Доступно: <<http://nus.org.ua>> [Дата звернення 08 Вересня 2020].
14. Тюріна, І., 2020. Педагог НУШ – ресурсна особистість, *Початкова школа*, 2, с. 1-2.
15. Ушинський, К., 1983. *Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології*. Вибрані педагогічні твори: В 2 тт, Т.1, Київ: Рад. шк., с. 192–471.

PRIMARY SCHOOL TEACHER'S READINESS FOR FORMATION OF PUPILS' EMOTIONAL LITERACY AT THE LESSONS OF LANGUAGE AND LITERARY EDUCATIONAL FIELD

Nataliia Hudyma,

Candidate of Philological Sciences, Docent

Head of the Department of Theory and Methods of teaching in Primary School

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6192-3779>

gudymanatalka02@gmail.com

Nataliia Mieliekiestseva,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Department of Theory and Methods of teaching in Primary School

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0330-2920>

melekesceva@kpmu.edu.ua

Olha Kovalchuk,

Candidate of Pedagogic Sciences, Senior Lecturer of

Department of Theory and Methods of teaching in Primary School

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3100-2538>

olkov010487@gmail.com

Abstract. The development of junior pupils' emotional intelligence and the formation of their emotional literacy provide the development of their self-awareness, the ability to understand and manage their own and others' emotions constructively, and interact effectively with people.

In the article, pedagogical environment for the formation of primary school pupils' emotional literacy by means of emotional communication is defined and theoretically and practically substantiated; the National Primary Education Standard, the model educational program, the New Ukrainian School Concept concerning the formation of junior pupils' key competencies are analyzed; the factors of primary school teachers training on the problem of research and development of emotional intelligence and enrichment of children's emotional literacy are outlined; the methods and techniques for primary school pupils' emotional intelligence development and emotional literacy formation in the lessons of language and literary educational field by means of emotional communication are established.

It is proved that to develop emotional intelligence and form emotional literacy in primary school age it is necessary to start with basic emotions and gradually move to their shades (to read books analysing the characters' mood and feelings; to organize different types of theatres; to use game "Guess the mood"; to model the situations from children's lives; to show photos and drawings of people with basic emotions and later with shades of emotions; to draw "their own mood", as well as their relatives, friends, and analyse the causes of their mood; to perceive the world aesthetically, etc.).

Only the systematic use of methods and techniques for the development of pupils' emotional culture, the formation of their emotional literacy in general, in Ukrainian language and reading lessons increases the children's interest in the subject, activity during the lesson, since children are happy to perform both traditional and creative tasks.

Keywords: emotions; development of emotional intelligence; formation of emotional literacy; primary school; junior pupils; subjects of language and literary educational field.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andriievskiy, B., 2017. Pedagogichni aspekty suchasnoi pochatkovoї shkoly [Pedagogical aspects of modern primary school], *Pochatkova shkola*, № 4, s. 3–4.
2. Bakhtina, A. Rozvytok emotsiinoho intelektu – Tvorchya maisternia vchytelia [The development of emotional intelligence – The creative workshop of a teacher]. Dostupno: <<http://dorobok.edu.vn.ua>>.
3. Bekh, M., 2017. Osobystisno orientovani tekhnolohii navchannia v pochatkovii shkoli [Student-oriented technologies of teaching in primary school], *Pochatkova shkola*, № 6, s. 36–40.
4. Bilokonna, N., 2017. Emotsiinyi komponent yak vazhlyvyi chynnyk orhanizatsii navchalno-vykhovnoho seredovyscha u hrupi prodovzhenoho dnia [The emotional component as an important factor of the organization of a teaching-and-educational environment in after-school groups], *Pochatkova shkola*, № 2, s. 43–46.
5. Horlova, A., 2017. Formuvannia profesiino-osobystisnykh yakosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly [Forming professional-and-individual qualities of future teachers of primary school], *Pochatkova shkola*, № 4, s. 5–6.
6. Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity [The state standard of general primary school]. Dostupno: <<http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Derzhavnyi%20standart%20pochatkovoї%20osvity.pdf>>.

7. Koval, L., 2017. Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly: stan i perspektyvy rozvytku [Professional training of future teachers of primary school: the current state and the development prospects], *Pochatkova shkola*, № 1, s. 39–42.
8. Kocherha, O., 2017. Psykhofiziologhiia chutlyvosti emotsiino-pochuttievoї sfery uchniv pochatkovoї shkoly [Psychophysiology of sensibility of emotional-and-sensory sphere of primary school pupils], *Pochatkova shkola*, № 12, s. 5–8.
9. Medvid, L.P. *Rozvytok emotsiinoho intelektu uchniv pochatkovoї shkoly* [The development of emotional intelligence of primary school pupils]. Dostupno: <<http://sno.udpu.edu.ua>>.
10. *Nova ukrainska shkola* [The New Ukrainian School]. Dostupno: <<http://mon.gov.ua>>.
11. Ponomarova, K. *Realizatsiia zmistovykh liniı pochatkovoho kursu movno-literaturnoi osvity v 2-mu klasi* [Implementing of substantive lines of the beginner course of the linguistic-and-literary education in the 2nd grade]. Dostupno: <<http://lib.iitta.gov.ua>>.
12. *Pochatkova osvita: Metodychni rekomendatsii shchodo vykorystannia v osvitnomu protsesi typovoї osvitnoi prohramy dlia 1 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity; typova osvitnia prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity*, 2018. [Methodological recommendations for the implementation of the model educational program for the 1st grade of the general secondary school in the educational process; the model educational program for institutions of general secondary education]. (kolektyvu avtoriv pid kerivnytstvom O. Ya. Savchenko); metodychni komentari providnykh naukovtsiv Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy shchodo vprovadzhennia idei Novoi ukrainskoї shkoly v pochatkovii osviti. KKy`yiv: UOVTs “Orion”, 160 s.
13. *Typova osvitnia prohramam* [Model educational program], Rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O. Ya. 1 – 2 klas. Dostupno: <<http://nus.org.ua>>.
14. Tiurina, I., 2020. Pedahoh NUSh – resursna osobystist [The pedagogue of NUS – a person of resource], *Pochatkova shkola*, № 2, s. 1–2.
15. Ushynskiy, K., 1983. *Liudyna yak predmet vykhovannia* [A person as a subject of education]. Sproba pedahohichnoi antropologii. Vybrani pedahohichni tvory: V 2 tt., T.1, Kyiv: Rad. shk., s. 192–471.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-29-276-285>
УДК 378.046-021.64

Каролоп Олена Олександрівна,
старший викладач Навчально-наукового інституту
Київського Національного університету культури і мистецтв
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1272-0422>
ea_karolop@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАКАЛАВРІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Анотація. У статті визначено та охарактеризовано комплекс педагогічних умов, які сприяють ефективності процесу формування готовності бакалаврів готельно-ресторанної справи до професійної діяльності. Проаналізовано та розкрито методологічну сутність поняття «педагогічні умови». Проаналізовано стан розробки